

Demokratisk resiliens

Betydelsen av den liberala demokratins form och ideal för medborgarnas vilja att hålla samman och hjälpas åt

Magnus Karlsson

Magnus Karlsson, professor, Marie Cederschiöld högskola, Stockholm.

E-post: magnus.karlsson@mchs.se DOI: <https://doi.org/10.62607/smt.v102i3.59661>

I föreliggande text diskuteras betydelsen av demokratisk resiliens, här definierat som den samlade befolkningens förmåga att hålla samman kring och hämta styrka i demokratiska ideal när sådana ideal hotas av inre och yttre krafter. Med utgångspunkt i en befintlig teoretisk modell och i resultat hämtade från en befintlig befolkningsstudie konstrueras ett teoretiskt index för individers motståndskraft som innefattar variablerna: synen på skattefusk, erfarenheten av lagliga demonstrationer, viljan att dela med sig i en kris, känslan av att vara förberedd inför en kris, engagemang och medlemskap i civilsamhällesorganisationer och nätverk, utbildningsnivå samt social tillit.

Den samlade motståndskraften hos befolkningen ses som en viktig del av demokratisk resiliens. En tentativ databearbetning visar att det index som föreslås samvarierar med människors vilja att göra insatser i kris och ytterst i krig – med eller utan fara för det egna livet och hälsan. Utifrån resultaten diskuteras betydelsen av medborgerligt engagemang för demokratisk resiliens.

This text discusses the significance of democratic resilience, here defined as the population's collective capacity to remain united around, and draw strength from, democratic ideals when such ideals are threatened by internal or external forces.

Building on an existing theoretical framework and empirical findings from a population-based study, a theoretical index of individual resilience is constructed. The index includes the following variables: attitudes toward tax evasion, experience of lawful demonstrations, willingness to share resources in times of crisis, perceived preparedness for crisis situations, civic engagement and membership in civil society organizations and networks, level of education, and social trust.

The overall resilience of the population is viewed as a key component of democratic resilience. Preliminary data analysis indicates that the proposed index correlates with individuals' willingness to contribute during times of crisis, and ultimately in situations of war—regardless of potential risks to personal health and safety.

Based on these findings, the role of civic engagement in fostering democratic resilience is further explored and discussed.

Under senare år har uppmärksamats hur den svenska demokratin hotas såväl inifrån som utifrån. Inifrån bland annat genom polarisering och icke-demokratiska inslag i det politiska samtalet, utifrån genom att det allt allvarigare säkerhetspolitiska läget i Europa. Det har också på senare tid anförts hur dessa inre och yttre hot överlappar varandra, så att främmande statsmakter initierar och underblåser interna oroligheter i syfte att destabilisera den demokratiska ordningen.

Mot dessa hot står den svenska samhällsordningen: såväl det offentliga med stat, kommuner, lagstiftning, myndigheter och institutioner som det civila samhället med föreningar och intressegemenskaper. När det gäller såväl det offentliga som civilsamhället anföras ofta att social tillit och demokratiska ideal är av betydelse för att hålla ihop samhället. Holmberg och Rothstein skriver till exempel att tesen att social tillit bygger goda samhällen närmast är att betrakta som ett samhällsvetenskapligt axiom.¹ I förestående text diskuteras samhällets motståndskraft med utgångspunkt i begreppen resilient demokrati och demokratisk resiliens, med betoning på det senare. De har båda har att göra med samhällets motståndskraft grundad i mellanmänsklig tillit och demokratiska ideal.

Resiliens och samhällshot – några nedslag

Alexander² gör ett ambitiöst försök att spåra termen resiliens och härleder det bland annat till Cicero, som använder det i meningen studsas tillbaka (rebounding). Senare användes det i franskan under 1500-talet i meningen ”dra tillbaka” eller ”ställa in”, och därefter av i vetenskapliga sammanhang av Francis Bacon. I modern tid har termen framför allt blivit känd genom att den använts av inom ekologin under 1970-talet och inom sociologin under tiden kring millennieskiftet. Särskilt lyfts fram hur Holling³ i diskuterar resiliens i förhållande till ekologiska system som systems uthållighet och deras förmåga att absorbera förändringar och störningar. I den samhällsvetenskapliga betydelse som termen används här så är den alltså ganska ung, och förefaller fortfarande vara ett formbart begrepp.

Vad är det då som vi ska vara motståndskraftiga mot? Först kan enkelt konstateras att den typ av resiliens som här avses står i relation till hot mot samhället i sin helhet – inte mot enskilda individer eller grupper. Förr, såsom till exempel i kyrkans litanian från 1937, bad man Gud om beskydd ”... för pest och hungersnöd, för krig och örlig, för uppror och tvedräkt, för eld och våda...”. Idag identifierar Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (MSB)⁴ 17 olika så kallade

1. Holmberg, S., & Rothstein, B. (2020). *Social trust—the Nordic gold?* QoG Working Paper Series, 2020(1),

2. Alexander, D. E. (2013). Resilience and disaster risk reduction: an etymological journey. I *Natural hazards and earth system sciences*, 13(11), 2707-2716.

3. Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. I *Ann. Rev. Ecol. Syst.*, 4, 1–23.

4. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2023). *Nationell risk- och sårbarhetsbedömning* (NRSB) 2023. MSB.

oönskade händelser i en lista som inte alldeles skiljer sig från kyrkans litanian. Innehållet kan grovt delas in i naturhot, olyckor och tekniska fel samt hot från antagonister (såsom terrorattentat och sabotage). När MSB⁵ gör en mer praktiskt inriktad genomgång av begreppets betydelse uppger de att deras genomgång "... beskriver ekologisk-, social- och organisatorisk resiliens, resiliens inom psykologin, materialtekniken, internationellt arbete och bistånd samt begreppet resiliens kopplat till klimatförändringar, konflikter, terror och ekonomi. Begrepp som katastrof resiliens och resiliens engineering beskrivs också."

Resilient demokrati eller demokratisk resiliens?

Resilient demokrati och demokratisk resiliens hanteras ofta som synonymer.⁶ I föreliggande text görs dock en åtskillnad mellan begreppen, och texten ägnas först och främst åt att föreslå en förståelse av det senare av de två. En utgångspunkt för åtskillnaden är att enkelt uttryckt att resilient demokrati fokuserar demokratins strukturer, det som i det ovanstående benämns som det offentliga. Här är det centrala att vi har ett robust statsskick, ett adekvat politiskt samtal och fungerande institutioner.⁷ Ett viktigt inslag i detta fall är att vi har en hög institutionell tillit – att vi har förtroende för våra demokratiska institutioner och för det system inom vilka de finns. När Holloway och Manwaring gör en omfattande litteraturgenomgång på området så verkar de fokusera denna förståelse – även om de konstaterar att det saknas entydiga definitioner.

Demokratisk resiliens föreslås här i stället fokusera demokratins innehåll, och syftar på hur demokratiska ideal och deltagande i samhällslivet faktiskt har betydelse för de enskilda medborgarna och deras sammanhållning kring en liberal demokratisk rättsstat. Demokratisk resiliens handlar då inte om motståndskraften hos den demokratiska formen utan om att uppslutningen kring de demokratiska idealen bidrar till att göra befolkningen sammanhållen och motståndskraftig. Individens val och värderingar blir viktiga, och det civila samhället anmäler sig genast som centralt. I civilsamhället finns till exempel de organisationer som ofta benämns demokratiskolor⁸ eftersom de bygger på givna ordningar om hur människor samarbetar och kommer överens med varandra. I sådana, vare sig det är den lokala fotbollsklubben eller den nationella riksor-

5. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2013). *Resiliens – Begreppets olika betydelser och Användningsområden*. MSB. S 3.

6. Se t ex Holloway, J., och Manwaring, R. (2023). How well does 'resilience' apply to democracy? A systematic review. I *Contemporary Politics*, 29(1), 68–92., Petersson, O. (2023). *Motståndskraft*. Karlstad: Myndigheten för psykologiskt försvar.

7. För en utvecklad diskussion se t ex Lührmann, A. (2021). Disrupting the autocratization sequence: towards democratic resilience. I *Democratization*, 28(5), 1017–1039, och Volacu, A., och Aligica, P. D. (2023). Conceptualising democratic resilience: a minimalist account. I *Contemporary Politics*, 29(5), 621–639.

8. Se t ex Lundäsén, S. (2010). Demokratiskola eller hälsoprojekt. Forskning om föreningsliv, socialt kapital och inflytande. Stockholm: Sektor3.

ganisationen, förmår människor att driva verksamheter utifrån demokratiska ordningar och därigenom föra vidare traditioner kring mänskligt samspel som utvecklats och förfinats under lång tid. Civilsamhället har också spelat en viktig roll i den korporatistiska ordning som varit (och kanske är) stark i Sverige, och där människor genom frivilligorganisering kunnat påverka politiska beslut som varit särskilt viktiga för dem.⁹

Den tentativa definition av demokratisk resiliens som föreslås som grund för detta arbete lyder:

Demokratisk resiliens är den samlade befolkningens förmåga att hålla samman kring och hämta styrka i demokratiska ideal när sådana ideal hotas av inre och yttre krafter.

I nedanstående är ambitionen att diskutera demokratisk resiliens i relation till den enskildas motståndskraft och det civila samhället, och i det ge ett rudimentärt förslag på hur begreppet faktiskt kan förstås och operationaliseras.

Motståndskraft och demokratisk resiliens

På uppdrag av *Myndigheten för psykologiskt försvar* (MPF) har statsvetaren Olof Petersson föreslagit en beredskapsmodell där individens motståndskraft har sin grund i dennas resurser, engagemang och nätverk.¹⁰ De resurser som Petersson lyfter fram knyter framför allt an till en persons livserfarenhet, medborgerliga färdigheter och förberedelser. *Engagemanget* tar sig ut genom medborgarsinne (delaktighet, laglydighet, kritisk rationalism och solidaritet), motståndanda, egenintresse, självförtroende, och tillit. Till detta läggs personens formella och informella *nätverk*.

Petersson diskuterar relationen mellan individens och samhällets motståndskraft. I föreliggande arbete görs tolkningen att individernas motståndskraft, med en förståelse inspirerad av Petersson, är en viktig del av samhällets demokratiska resiliens. Påfallande många av de teoretiska byggstenar som Petersson använder i sin modell knyter direkt eller indirekt an till förståelsen av befolkningens gemensamma ambition att upprätthålla en liberal demokratisk rättsstat med tillhörande mänskliga fri- och rättigheter.

I föreliggande text används dessa byggstenar för att inspirera förståelsen av demokratisk resiliens. I samband med att de diskuteras föreslås variabler som knyter an till Peterssons modell och som tentativt ses kunna operationalisera individens motståndskraft och i förlängningen säga något om samhällets demo-

9. Se tex Lewin, L. (1994). The rise and decline of corporatism: the case of Sweden. I *European Journal of Political Research* 26: 59-79.

10. Petersson, O. (2023). *Motståndskraft*. Karlstad: Myndigheten för psykologiskt försvar.

kratiska resiliens. Variablerna som hanteras och de data som refereras är hämtade från den nationellt representativa survey-undersökningen *CivKris 2022* som genomfördes av Centrum för civilsamhällsforskning i samarbete med Novus under våren 2022 och som omfattar drygt 5000 respondenter.¹¹

Medborgarsinne och motståndanda

Olof Petersson talar om ett så kallat medborgarsinne och menar att det bland annat tar sig uttryck genom att människor är laglydiga, aktiva i föreningslivet, går och röstar, bildar sig egna uppfattningar oberoende av andra och är solidariska med varandra. Han talar också om motståndanda som han menar han är ett specialfall av medborgarsinne, särskilt orienterad mot krissituationer. Han utesluter i det senare sådant som rör det normala vardagslivet, liksom han utesluter praktiska förberedelser, men i övrigt menar han att motståndanda kan mätas på samma sätt som medborgarsinne.¹²

När Ekman och Amnå¹³ i en större begreppsgenomgång diskuterar begreppet ”civic engagement”, som här ses ligga nära det som Petersson benämner medborgarsinne, så beskriver de ett latent politiskt deltagande och som aktiviteter orienterade mot personliga intressen i politik och samhällsfrågor (för individen) respektive frivilligt arbete för att förbättra lokalsamhället och hjälpa andra (för kollektivet). Som exempel på konkreta aktiviteter lyfter de bland annat fram välgörenhet, delta i politiska diskussioner i tal och skrift samt att engagera sig i lokalsamhällesfrågor.

I föreliggande arbete operationaliseras medborgarsinne och medborgaranda genom variabler som hanterar 1) acceptans för skattefusk, 2) insatser gjorda i civilsamhällets organisationer, 3) ifall man har deltagit i en laglig demonstration, samt 4) viljan att dela med sig av sina förnödenheter i händelse av en kris. I linje med Peterssons och Ekmans och Amnås resonemang antas att den individ som har låg acceptans för skattefusk, har gjort insatser i civilsamhällsorganisationer, har deltagit eller är beredd att delta i någon laglig demonstration och som är beredd att dela med sig i händelse av kris i större utsträckning än andra kommer att bidra till demokratisk resiliens.

Färdigheter och förberedelser

När Petersson diskuterar färdigheter i förhållande till sin beredskapsmodell så betonar han sådana som krävs för att vara en aktiv och ansvarstagande med-

11. Karlsson, M., och Wilderäng, L. (2024). What can Sweden Learn from Civil Society in Wartime Ukraine? On Civil Society and Civil Preparedness. Stockholm: Marie Cederschiöld högskola.

12. Petersson, O. (2023). *Motståndanda*. Karlstad: Myndigheten för psykologiskt försvar.

13. Ekman, J., & Amnå, E. (2012). Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human affairs*, 22(3), 283-300.

borgare i ett demokratiskt samhälle. Till sådana hör förmågan att tala, lyssna, samarbeta och att tänka kritiskt. I förhållande till beredskap så lyfter han också fram behovet av praktiska förberedelser, och tar som exempel de råd för hemberedskap som ges i broschyren *Om krisen eller kriget kommer*.¹⁴ Tidigare har konstaterats att det finns ett starkt samband mellan känslan av att vara förberedd inför en krigssituation och försvarsvilja.¹⁵

Här operationaliseras färdigheter och förberedelser genom variabler som hanterar 5) utbildningsnivå och 6) känslan av att vara förberedd inför en kris. Det antas utifrån Peterssons resonemang att den som är välutbildad och känner sig förberedd i större utsträckning kan delta i det demokratiska samtalet och det praktiska samarbetet, och därigenom i större utsträckning än andra bidrar till demokratisk resiliens.

Tillit

Social tillit – att människor har tillit till andra i allmänhet – har kallats för det nordiska guldet¹⁶, bland annat eftersom den ses bidra till ett gott samhälle genom att enkelt uttryckt vara ett smörjmedel i samhällsmaskineriet. Om människor litar på varandra så kommer de att ha lättare att samarbeta och samexistera – rimligen också i en krissituation.

Erik Blennberger¹⁷ visar hur det i forskningen på området finns två huvudsakliga förklaringar till hur social tillit uppstår. Den ena tar sin utgångspunkt i förtroendet för staten och dess institutioner, medan den andra utgår ifrån att den skapas genom aktivitet i civilsamhället. I det första fallet är tanken att välfungerande gemensamma institutioner såsom rättsväsende, skola och sjukvård, skapar tillit till staten, och spiller över i en ömsesidig tillit mellan medborgarna. I det andra fallet innebär samspelet mellan människor i civilsamhället att den sociala tilliten byggs upp.

Här operationaliseras social tillit genom den variabel som numera ofta används för 7) social tillit, och som bygger på frågan ”Tycker du på det hela taget att man kan lita på de flesta människor eller tycker du att man inte kan vara nog försiktig i umgänget med andra människor.” Det antas i linje med Peterssons resonemang att den som har hög social tillit i större utsträckning än andra kommer att bidra till demokratisk resiliens.

14. Sverige Myndigheten för samhällsskydd och beredskap (2024). *Om krisen eller kriget kommer*.

15. Karlsson, M., & Wilderäng, L. F. (2024). *What can Sweden Learn from Civil Society in Wartime Ukraine?: On Civil Society and Civil Preparedness*. Marie Cederschiöld Högskola Arbetsrapportserie.

16. Holmberg, S., & Rothstein, B. (2020). *Social trust—the Nordic gold?* QoG Working Paper Series, 2020(1), 1.

17. Blennberger, E. (2009). Att tolka tillit – begrepp och grundfrågor. I Trägårdh (red). *Tillit i det moderna Sverige – den dumme svensken och andra mysterier*. SNS Förlag: Stockholm.

Nätverk

I sin beredskapsmodell diskuterar Petersson slutligen formella och informella nätverk. Här förstås de förra som framför allt formaliserade organisationer i civilsamhället, ofta de som vi talar om som föreningar, medan de senare (något mer diffust) förstås som sådana sociala nätverk som till exempel finns på sociala medier.

I Sverige finns sedan länge ett stort engagemang i formella och informella nätverk. År 2023 fanns det mer än 260 000 ideella föreningar¹⁸ och Lundberg, Henrekson och von Essen¹⁹ visar hur det ideella arbetet i den svenska befolkningen varit omfattande och stabilt under tiden 1992–2024. Hälften av befolkningen mellan 16 och 84 år uppger att de gjort någon ideell insats under de senaste 12 månaderna. Den refererade CivKris-studien visar på samma resultat, och dessutom att fyra av tio respondenter säger sig vara med i något nätverk.

I föreliggande text operationaliseras nätverk genom variabler som hanterar 8) att vara medlem i minst en civilsamhällesorganisation, samt att 9) säga sig ingå i något nätverk. Det antas i linje med Peterssons resonemang att den som är aktiv i civilsamhällesorganisationer och nätverk i större utsträckning än andra kommer att bidra till demokratisk resiliens.

En tentativ operationalisering av demokratisk resiliens

När ovanstående variabler tentativt sammanställs i ett teoretiskt index (Cronbachs Alpha 0,50) för motståndskraft hos individen skapas en normerad variabel²⁰ med värden mellan 0 och 1, där personer med höga resultat enkelt uttryckt bidrar till en hög demokratisk resiliens (Figur 1).

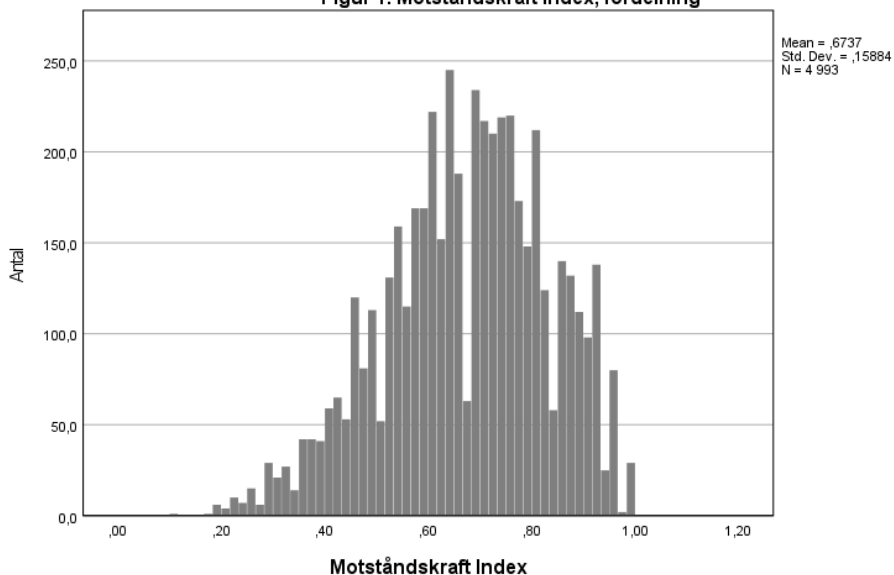
Det finns som väntat ett i sammanhanget relativt starkt statistiskt samband (Spearman's rho 0,29**) mellan att ha ett högt indexvärde och att vara villig att utan fara för eget liv och hälsa hjälpa till i räddningsarbetet vid en katastrof (Figur 2), och det finns ett liknande samband (Spearman's rho 0,29**) när det gäller viljan att i en icke-stridande roll och utan fara för eget liv och hälsa delta i Sveriges försvar. Det finns också i båda fallen något svagare statistiska samband när det gäller att göra insatser liv och hälsa sätts på spel.

18. SCB (2024). Det civila samhället 2023: delrapport. SCB.

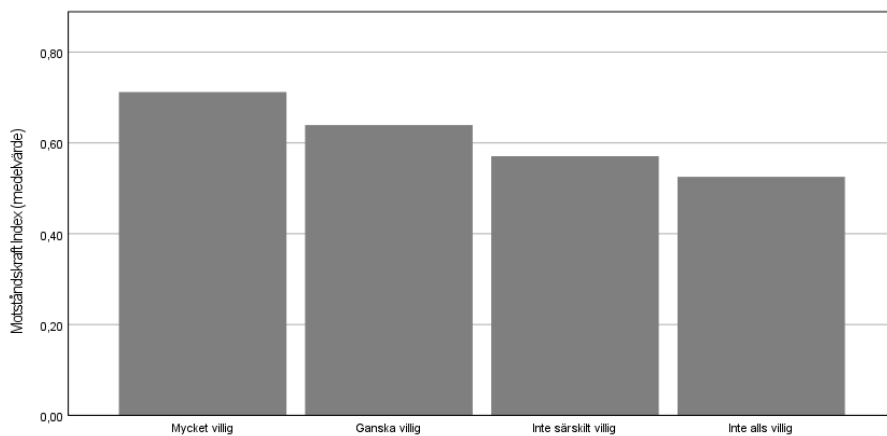
19. Lundberg, E., Henrekson, E., & Essen, J. V. (2025). *Många bidrar, få orkar bära: Ideellt arbete i Sverige 1992–2024*. Marie Cederschiöld högskola.

20. Medelvärde=0,67, skevhet=-0,34, kurtosis=-0,29.

Figur 1. Motståndskraft Index, fördelning

Figur 2. Motståndskraft i relation till viljan att hjälpa till i kris (utan fara för eget liv).

Utan fara för ditt eget liv, hur villig skulle du vara att i en icke-stridande roll delta i Sveriges försvar, exempelvis genom att arbeta med sociala insatser inom icke-drabbade områden.

Diskussion

I föreliggande text har föreslagits en åtskillnad mellan begreppen resilient demokrati och demokratisk resiliens. Det senare begreppet, som fokuseras i texten, föreslås betona demokratin innehåll snarare än dess form och process och hur demokratiska ideal har betydelse för enskilda medborgare och deras sammanhållning kring en liberal demokratisk rättsstat. En utgångspunkt har varit att demokratisk resiliens är den samlade befolkningens förmåga att hålla samman kring och hämta styrka i demokratiska ideal när sådana ideal hotas av inre och yttre krafter.

Som grund för framställningen har använts en beredskapsmodell föreslagen av Olof Petersson som betonar betydelsen av resurser, engagemang och nätverks betydelse för individens motståndskraft. Dessa föreslagna teoretiska storheter har operationaliserats i variabler och applicerats på data från en befintlig befolkningsstudie. Variablerna som har legat till grund för ett teoretiskt index är tänkta att värdera individens motståndskraft och genom det dess bidrag till demokratisk resiliens. Resultatet visar hur index korrelerar relativt starkt med individernas uttryckta vilja att göra insatser vid kris och ytterst krig.

De tentativa empiriska resultaten visar att det kan vara meningsfullt att se de diskuterade variablerna som ett sammantaget mått på motståndskraft och i förlängningen på demokratisk resiliens, och att, enkelt uttryckt, personer med höga värden när det gäller motståndskraft (välutbildade, engagerade i civilsamhället, tillitsfulla och laglydiga) är mer benägna att hjälpa till i svåra situationer – även om det egna livet står på spel. Det senare resultatet kan verka närmast självklart, men fyller tentativt en kunskapslucka genom att liknande resonemang sällan prövats empiriskt när det gäller försvars- och krisinsatsvilja. Kunskapen är av betydelse för en framtida samhällsplanering; de samband som påvisas antyder att om statmakterna vill ha en aktiv befolkning i händelse av kris och krig, så är det av betydelse att underhålla medborgerligt engagemang även i lugnare tider. Idag finns till exempel parallella samhällsdebatter som å ena sidan efterfrågar högre försvars- vilja, å andra sidan ifrågasätter varför skattemedel ska stimulera engagemanget i det civila samhället.²¹ I sammanhanget kan det också noteras hur Totalförsvarets forskningsinstitut (FOI) nyligen publicerade en rapport²² som faktiskt ifrågasätter medborgarnas sammanhållning som viktig för försvarsviljan.

Om demokratisk resiliens ändå står i relation till människors vilja att engagera sig i kriser och ytterst i krig så infinner sig frågan om hur den demokratiska resi-

21. Se tex Karlsson, M och von Essen, J (2025). *Kommentar och svar om civilsamhället*. Svenska Dagbladet, 25 juni.

22. Andersson, H och Wedebrand, C (2024). *Försvarsvilja och gemenskap - Om betydelsen av förtroende och demokrati för försvarsviljan*. Totalförsvarets forskningsinstitut.

liensen kan stärkas. Kanske blir den mest uppenbara slutsatsen att svaret – med hänvisning till de många diskuterade variablerna och de därmed än många fler möjliga åtgärderna – är komplext. Ska bildningsnivån höjas? Ska det satsas mer på grannsamverkan? Borde MSB bli mer utförlig i sina broschyrer?

Givet diskussionen i ovanstående är det dock knappast något vågat påstående att strävan mot ett samhälle vars befolkning är aktiv i kris och krig går via jämlikhet, inkludering och utbildning. Och med det knyter också resultaten från studien till temat för denna tidskrift – nämligen folkhälsa. Det ter sig nämligen rimligt att aktiva, tillitsfulla medborgare också är mer tillfreds med livet och att motståndskraft och demokratisk resiliens inte bara handlar om samhällets beredskap utan också om den personliga hälsan. Även om det är ett resultat som ligger utanför textens ambition så kan det i sammanhanget konstateras att det index för motståndskraft som presenterats samvarierar med den egenskattade upplevelsen av lycka (Spearman's rho 0,18**).